

Sanna Lipkin & Tiina Väre

Kuolema Islannissa

Kuvaessemme aiheena on tutkimusmatka Kuolemaan Islannissa, *Dauða á Íslandi*. Vierailemme islantilaisilla kirkkoilla ja niiden hautausmailla ja näytämme otteen siitä, miten kuolema on niillä läsnä. Opimme että niin elämä kuin kuolema ovat Islannissa luonnon armoilla. Äärimmäiset olosuhteet, eroosio, merivirtaukset, meri- ja lumimyrskyt sekä purkautuva laava ja jäätiköiden sulaminen vaikuttavat ratkaisevasti ihmisen elämään, mutta ennen kaikkea muovaavat maisemaa. Aavassa maisemassa sekä meren ja vuoren välissä tunsimme olomme usein mitättömäksi. Kuvaeseen maisemat ja hautakivet näyttävät siltä, miten ne näimme matkoillamme. Ne kuitenkin antavat vain pienen pilkahduksen niihin kokonaisvaltaisiin kokemuksiin, joita voimme valia myös vuosien päästä.

Elokuussa 2023 Suomen Akatemian rahoittamat projektimme olivat päätöksessä, ja halusimme saada uusia ideoita tulevaa tutkimustamme varten. Olimme sopineet, että Sanna tutkii muutamia lyijysinettejä Islannin kansallismuseon kokoelmissa, mutta halusimme myös nähdä, miten kuolema ja vainajan muistaminen tulivat näkyviksi islantilaisilla hautausmailla. Olemme viimeisten tutkimusprojektien aikana kartoittaneet runsaan määrän eurooppalaisia ja yhdysvaltalaisia kirkkoja ja kirkkomaita, joille hautauksia on tehty sekä kirkkojen lattioiden alle että hautausmailla. Joitain mainitaksemme, matka on kulkenut Tannilasta, Jukkasjärven kautta Nizzaan ja Roomaan sekä Glasgowiin, mutta

myös Yhdysvaltoihin Michiganin suomalais-siirtolaisalueille, Buffaloon, New Orleansiin ja St. Charlesiin (missä hautausmaalta löytyi golfpallo siitäkin huolimatta, että golfaaminen oli siellä erikseen kyltillä kielletty). Tahdoimme nähdä, olisiko hautauskulttuuri Islannin mystisellä, tuliperäisellä saarella jotenkin selkeästi muista poikkeava. Toki myös pohjoisen metsähautausmaat poikkeavat kovastikin vaikkapa Glasgow’n tai Nizzan kukkulalle rakennetuista nekropoleista. Mutta entä Islanti – millaisia huomioita sen hautausmaiden aineellisen kulttuurin erityispiirteistä lyhyen vierailumme aikana teimme? Entä millaisia tarinoita saaren hautausmaihin ja kirkkoihin liittyy?

Teimme kiertomatkan Islannin eteläisille rannoille, ja tutkiessamme hautausmaita nautimme kansantarinoista sekä luonnosta ja upeista maisemista, joissa näimme purkautuvia tulivuoria, geysirejä ja vesiputouksia. Vuonna 2023 vierailimme yhteensä 13 hautausmaalla tai muilla arkeologisilla kohteilla, joista osa päättyi tämän esseen aineistoksi. Sannalle matka oli jatkumo vuoden 2019 vierailulle Snæfellsnesin niemimaalle sekä seuduille Reykjavikista koilliseen, jolloin hän vieraili viidellä muulla kirkkomaalla. Näistä vaikuttavin oli vanhan ja autioituneen satamakaupungin Búðakirkja-kirkossa (kuva 1). Tiinalle Islannin matka oli ensimmäinen.

Kuva 1. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2019

Muinaisilla päätöksentekopaikoilla

Kristinusko ja kirkkojen rakennus nivoutuu kiinteästi niihin Islannin tärkeisiin muinaisjäännöskohteisiin, joista käsin pidettiin niin lakiin perustuvaa, kulttuurista kuin uskonnollista valtaa. Þingvellirin kansallispuiston alue on osa Atlantin keskilänteen tektonisten laattojen

repeämävyöhykettä, joka kulkee Islannin halki (kuva 2). Alueen murtumat ja halkeamat osoittavat selvästi maan kuoren repeämisen. Täällä sijaitsi Lögberg, jossa kaikilla islannin asukkailla oli mahdollisuus puhua tärkeiksi kokemistaan asioista. Þingvellir käännetäänkin suoraan "Kokousmaat" ja siellä pidettiin *Alþingin* yleiskokous vuodesta 930 vuoteen 1798 asti. Kesäisin kaikki

Kuva 2. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2019

saapuivat näihin kokouksiin tapaamaan toisiaan. Niissä työskenteli myös lainsäädäntöelin eli *Lögretta*, joka ratkaisi kiistoja, hyväksyi uusia lakeja ja myönsi poikkeuksia laeista. Kesällä vuonna 1000 parlamentti jakautui kahteen ryhmään: pakanoihin ja kristittyihin. He eivät tunnustaneet toistensa lakeja. Sovittiin, että Þorgeir Ljósvetningagoði, pakanallinen lainlukija, päättäisi, mitä uskontoa kaikkien islantilaisten tulisi noudattaa. Þorgeir vetäytyi vuorokaudeksi ja sitten julisti Lögbergillä julkisesti, että islantilaisten tulisi valita kristinuskko, vaikka pakanat voisivat jatkaa uskontonsa harjoittamista salassa (Þingvellir Þjóðgarður 2024). Kautta Islannin matkan huomasimme, että "pakanallisen" kansanuskon ja kristinuskon välinen keskustelu näkyy monella tasolla kuolemaan ja hautaamiseen liittyvissä tarinoissa.

Skálholt taas oli Islannin kulttuurinen, kirkollinen ja poliittinen keskus 700 vuoden ajan, 1000-luvulta 1700-luvun loppuun (kuva 3). Paikalla oli asutusta jo 800-luvulla ja keskiajalla siel-

lä tiedetään olleen basilika. Vuoden 1785 vakavien maanjäristysvaurioiden jälkeen Skálholtin piispanistuin siirrettiin Reykjavikiin. 1950-luvulta lähtien Skálholtissa on tehty suuria kaivauksia, joissa on löydetty piispan asunto, koulu, kirjapaino ja tämä oli myös Islannin tiheimmin asuttu asutus (Lucas & Snæsdóttir 2022). Piispa Legsteinn Þórðar Þoklárssonarin (1636–1697) ja Guðríðar Gísladótturin (1652–1707) hautakivi on valmistettu manner-Euroopasta tuodusta hiekkakivestä (kuva 4). Kuten myös muualla Euroopassa oli usein tapana, myös tähän hautakiveen on hakattu kulmiin neljä evankelistaa, krusifiksi sekä elämän ja kuoleman symbolit – tiimalasi ja kallo. Skálholtin pienestä museosta opimme, että kuten moni muu vaikutusvaltainen islantilainen mies, myös piispa Þórðar matkusti nuorena monessa Euroopan maassa.

Reykholt Borgarfjörðurissa on tärkeä paikka Islannin kansalliselle kulttuurille. Historiantutkija, oppinut ja päällikkö Snorri Sturluson asettui Reykholtiin vuonna 1206 ja rakensi

Kuva 3. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kuva 4. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

sieltä käsin vallan ja vaikutuksen verkoston ympäri Islantia sekä aina Norjaan saakka. Keskiäajalla Reykholt oli katolisen kirkon keskus ja Snorrin päivinä oppimisen ja vallan keskus. Historiallisten lähteiden mukaan Reykholtissa on ollut kirkollista toimintaa 860-luvulta lähtien (Waage 2024). Vuosina 2002–2007 paikalla on tutkittu vanhan kirkon jäännöksiä, joiden vanhimmat kerrokset on ajoitettu 1000-luvulle (Sveinbjarnardóttir & Aldred 2016). Uusi kirkko rakennettiin viereen 1886–1887 (kuva 5). Tämä kirkko seisoo yhä paikallaan museoituina (kuva 6). Se on kooltaan hyvin pieni, kuten vanhimmat säilyneet islantilaiset kirkot ovat. Pienet kirkot myös konkretisoivat sen, kuinka pieniä seurakunnat ovat olleet kautta historian: vain muutamia maatiloja käsittäviä. Kun kirkon perustukset uusittiin vuonna 2001, kirkko nostettiin ilmaan yhtenä kappaleena. Nykyisin kirkon lattiaan tehdyn lasi-ikkunan kautta on mahdollista kurkistaa kirkon paikalla aiemmin sijainneen sepän pajan jäännöksiin, jotka on radiohiilen avulla ajoitettu vuosiin 1040–1260. Kirkon monipuolisesta käyttöhistoriasta ker-

Kuva 5. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2019

too myös sen seinällä oleva kuva vuodelta 1920, jossa kirkon lattialle ja sen penkeille on levitetty villaa kuivumaan.

Kirkon läheisyydessä sijaitsee Snorrin pyöreä lämminvesiallas, jonka penkillä on ollut hyvä istua suuremmallakin joukolla, sillä altaan halkaisija on neljä metriä (kuva 7). Opastaulussa kerrottiin, että Snorrin aikana lämpimän veden uskottiin tuovan yleisesti hyvinvointia ja sillä uskottiin olevan hoitavia ominaisuuksia. Vedellä oli myös uskonnollisia ja spirituaalisia merkityksiä, sillä sen uskottiin olevan pyhää: vihitty vesi puhdisti niin sielun kuin ruumiin.

Koska Snorrin allas on muinaisjäännös siellä ei ollut sopivaa kylpeä. Siitä huolimatta tavoitteenamme oli pulahtaa lämpimään lähteeseen joka päivä. Ensimmäisenä päivänä emme löytäneet vaatimuksiemme tasoista uimapaikkaa. Vesi oli liian kylmää eli saman lämpöistä kuin Suomessa erittäin lämpimänä kesäpäivänä. Siksi kävelimme tajuamattamme varsinaisen uimapaikan ohi. Siitä vierestä löytyi toki todella kiehtova padon tai muun sellaisen rakennuksen jäännökset. Yrittäessämme löytää lämmintä vettä pääsimme sen alkulähteille, tappavan kuumille mutalähteille, jotka lämmittivät vuoresta

Kuva 6. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2019

Kuva 7. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2019

pulppuavaa ja jokeen laskevaa vettä. Lämpimän lähteen etsiminen osoittautuikin haastavammaksi kuin olimme kuvitelleet, mutta Islannin tapauksessa matka niiden luokse on tekemisen arvoinen. Yksi vanhimmista lämpimistä altaista sijaitsee Seljavallalaugissa (kuva 8). Sen rakensi Björn Andrésson vuonna 1923, jotta paikalliset lapset oppisivat uimaan. Kävelymatka laakson perukalla aivan vuoreнкуеe:ssa sijaitsevalle altaalle on noin kilometrin mittainen. Vaikka leväiseen veteen ei haluaisikaan pulahtaa, pel-

kästään kävelymatka altaalle on tekemisen arvoinen. Näköalat nimittäin ovat hurmaavat ja perillä saattoi ihastella ruohoa syöviä lampaita. Eräänä päivänä pysähdyimme Islannin vanhimmalle uimapaikalle Secret Lagoonille (kuva 9). Siellä lämmin vesi tulee Litli Geysiristä ja muista kuumista lähteistä. Paikalliset ovat tulleet tänne uimaan jo vuodesta 1891 lähtien. Kuvan rakennus rakennettiin vuonna 1918 ja se toimi sauna- ja pukuhuoneena. Islantilainen vesi on rikkipitoista ja teki hyvää atooppiselle iholle.

Kuva 8. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kuva 9. Kuvaajat: Sanna Lipkin, Tiina Väre, 2023

Islannin etelärannikko

Islannin etelärannikko voi olla vaarallinen mereltä päin lähestyessä. Aikanaan satamaa ei ollut ja rantautumispaikat olivat vaikeita. Ensimmäinen kirkko, jossa pysähdyimme, Strandarkirkja, oli merimiesten keskuudessa suosittu. Varhaisimman kirkon kerrotaan olleen täällä jo noin vuonna 1200. Kuvan 10 kirkko on rakennettu vuonna 1888.

Aluksi huhuttiin, että jonkinlainen voima seurasi kirkkoa rannalla. Uskotaan, että hyvän- ja jumalallinen voima on suojannut rantaa ja sille rakennettua kirkkoa varhaisimmista ajoista lähtien. Kahdeksansataa vuotta sitten myrskyyn joutuneet merimiehet seurasivat enkeliä kirkasta valoa ja löysivät turvallisen paikan rannalta. Enkeli pelasti merimiesten hengen neuvottuaan heille turvallisen rantautumispaikan, ja tästä kiittoisina merimiehet rakensivat paikalle votiivikirkon.

Kuva 10. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Selvogurin kylä, jossa Strandarkirkja sijaitsee, on aina ollut eristyksissä ja nykyään kirkon ympärillä on monia hylättyjä maatiloja ja muita raunioita. Kylä hylättiin maanvyöryn vuoksi vuonna 1696. Paikalla vierailijan ei kuitenkaan tarvitse olla yksin, sillä *huldufólk*, piiloväki, elää hautausmaalla. Löysimme rivin haltijataloja, joita yleisesti rakennetaan haltijoille Islannissa. Nämä turvahuoneiden pienoismallit rakennettiin muistuttamaan kylän viimeisestä maanviljelijästä, 1600-luvulla eläneestä Vigfús Ingimundarsonista. Islannin matkamme sujui oikein hyvin, joten oletamme, ettemme häirin neet pahasti piiloväkeä.

Kuva 11. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Stokkseyri on myös vuosisatoja vanha kirkko-
paikka. Täällä oleva kirkko on jo viides ja se
rakennettiin vuonna 1886 (kuva 12). 1900-lu-
vulle asti yleinen uskomus oli, että jos kirkon
ovi pidetään auki, laivat eivät uppoa. Tämän
vuoksi varmistettiin, että kirkon ovi pysyi aina

auki, kun laivat olivat merellä huonossa säässä.
Nyt ovi oli kuitenkin tiukasti lukossa, mutta
toisaalta merikään ei myrskynnyt. Niin kuin
muuallakin länsimaissa, enkeliaihe oli melko
yleinen 1800-luvun islantilaisissa hautakivissä
(kuva 13).

Kuva 12. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

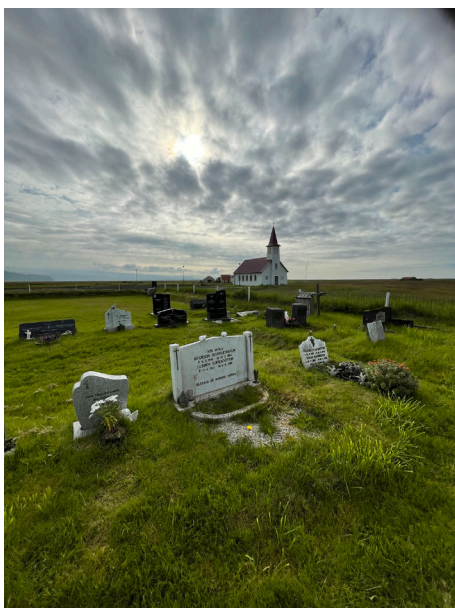
Kuva 13. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Opimme, että Islannin hautausmaat sijaitsevat kauniilla paikoilla ja luonto on läsnä monin tavoin. Ne sijaitsevat maisemissa, joissa on laavakenttiä, niittyjä, vuoria ja merta (kuva 14). Kuvan betonikirkko on rakennettu 1961, mutta kuva osoittaa kuinka vaikuttavia paikkoja kirkon ja hautausmaiden paikat ovat (kuva 15). Täällä Eyvindarhólarissa ensimmäinen kirkko rakennettiin jo noin vuonna 1200. En-

nen tätä nykyistä kirkkoa oleva puukirkko rakennettiin vuonna 1890-luvulla uuden kirkon myötä. Vanhan kirkon sisustuksesta uuteen on siirretty alttari ja saarnastuoli, mutta joitain 1700-luvulle ajoittuvia arvoesineitä säilytetään nykyisellään museoituna. Hautausmaa, joka siis sijaitsee hieman kirkosta sivuun, on silmäämme tyypillisen islantilainen ja edelleen käytössä.

Kuva 14. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kuva 15. Kuvaaja: Tiina Väre, 2023

Kirkjubæjarklausturissa vierailimme keskiaikaisen benediktiläisnunnaluostarin (1186–1550) ja kirkkopaikan jäännöksillä (kuva 16). Olimme kuulleet Reykjavikissa, että täällä olisi kaivaukset käynnissä, mutta koska oli sunnuntai, näimme vain tyhjät kaivausalueet. Nunnaluostarin alueella oli kuitenkin melko uusia hautoja, 1900-luvun lopusta. Kirkjubæjarklausturin sekä luostarin historia ja kristillisyyys kietoutuvat kiinnostavasti luonnonmuodostelmiin (Hannesdóttir 2023). Luonnonmuodostumia, kuten järvi ja erityinen kallio, on nimetty sisarten mukaan. Tarinoiden mukaan Systravatn-järveen katosi kaksi nunnaa tavoitellessaan järvessä ollutta kultaista kampaa ja Systrastapi-kalliolla poltettiin vuonna 1343 roviolla nunna, joka eri versioiden mukaan joko makasi useiden miesten kanssa tai pilkkasi paavia, tai nunnia oli kaksi, jotka syyllistyivät näihin rikoksiin. Kristinuskoon liittyvä häpeäkulttuuri onkin tarinoiden kautta selkeästi muistissa ja läsnä paikannimissä. Kirkjubær-nimi esiintyy lähteissä ensimmäisen kerran jo

1150, jolloin ympäristön maatalojen odotettiin kirkollisia toimituksia vastaan antavan köyhille almuja sekä maksavan Kirkjubæriille tiettyjä maksuja. On ilmeistä, että jo tuolloin paikalla on ollut kirkko tai se on ollut muuten kirkollinen keskus. Kristinuskaisilla uskottiin täällä olleen sellaisia voimia, joilla voitiin luontoakin ohjata. Esimerkiksi vuoden 1783 Lakin purkauksen laavakenttä kuin ihme pysähtyi seurakunnan kirkon eteen, jossa pastori Jón Steingrímsson parhaillaan saarnasi. Tarina tuo mieleen toisen tarinan Kemin 1600-luvun alun kirkkoherran, Nikolaus Rungiuksen satoa uhanneen kuivuuden päättäneestä rukouksesta. Hänen toki samassa rukouksessa kerrotaan maininneen, että jos hänen sanansa ovat totta, tulee hänen ruumiinsa säilymään kuoleman jälkeen. Näin voivat jälkipolvet todeta käyneen (kts. esim. Väre 2017: 52). Lienevätkö nämä samankaltaiset tarinat merkittävien pappismiesten voimallisista, luonnon mahtia uhmaavista rukouksista samoihin aikoihin syntyneitä?

Kuva 16. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Se että Jumalan uskottiin varanneen paikan hänen palvonnalleen, ilmenee myös Hildir Eyesteinssonin hautakummulla, Hilldishaugurilla (kuva 17). Hildir suunnitteli muuttavansa Kirkjubæriin, mutta hänelle kävi huonosti. *Landnámabókissa* eli asutuskirjassa, joka listaa varhaiset maanomistajat Islannissa, kerrotaan, että Kirkjubærissa asui kristitty mies Ketill, joka tunnettiin lisänimellä Hölmö. Myöhempi *Landnámabókin* versio selittää, että hän oli saanut lisänimen pakanoilta, jotka halveksivat hänen kristillistä uskoaan. Tekstin mukaan Kirkjubærissa oli aiemmin asunut irlantilaisia erakkomunkkeja, ja sen pyhyden vuoksi Kirkjubæriin ei voinut asettua pakanoita. *Landnámabókissa* kerrotaan, että "Hildir halusi siirtää tilansa Kirkjubæriin Ketilin jälkeen ja ajatteli, että siellä voisi asua pakanallinen mies. Mutta kun hän tuli lähelle maatilaa, hän kuoli äkisti. Siellä hän makaa Hilldishaugurissa." Hildirin kohtalon kokivat myös muut paikalle asumaan pyrkineet pakanat. Vuonna 1817 paikallinen pappi Bergus Jónsson kertoi Tanskan muinaismuistoviranomaiselle lähettämässään raportissa, että tätä maakumpua oli yritetty kaivaa, mutta siitä oli ollut ikäviä seurauksia – niin kylän maatalot kuin kaivajien välineet olivat syttyneet palamaan (Hannesdóttir 2023).

Kirkjubæjarklaustur on saanut nimensä kuvan 18 luonnonmuodostelmasta, Kirkjugólfiðsta, (suomeksi kirkon lattia). Se on eroosion muovaama pystysuorien basalttipylväiden paljastuma. Kun laava jäähtyy ja kutistuu, sen pinta-ala pienenee ja lämpötilaero voi olla suuri ylempien ja alempien kerrosten välillä. Jäähdytysprosessi kestää pitkään ja pinnan pienentyessä voimat kasvavat laavassa ja lopulta laava halkeaa pylväiksi, jotka ovat yleensä viisi- tai kuusisivuisia. Monet yhdistävät tämän paikan tarinoihin irlantilaisista erakoista ja uskoivat, että täällä oli aikaisemmin kirkko. Onhan muodostelma kuin pienoiskopio Pohjois-Irlannin rannikolla sijaitsevasta Giant's Causeway -muodostelmasta. Sileän pinnan on kuitenkin tehnyt luonto, eikä viitteitä kirkosta, saati sen jäännöksiä, ole tältä paikalta löydetty (Hannesdóttir 2023).

Kuva 17. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kuva 18. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Hylätty Sandfelliin kylä sijaitsee myös aivan vuoren rinteiden alla (kuva 19). Satuimme paikalle oikeastaan puolivahingossa. Alueen läpi kulkevalta tieltä avautuu näkymä kauas alavaan maisemaan, vuorenrinteiden alapuolella. Kaukaisuudessa siintävät, hieman ympäristöstään poikkeavat muodot ja saarella harvinainen puu kiinnittivät mielenkiintomme ja päätimme käydä tarkistamassa paikan. Yllätys oli suuri, kun huomasimme, olimme todellakin saapuneet vanhalle hautausmaalle. Opastaulusta selvisi, että paikalla oli vieläpä sijainnut asutusta ja useampi kirkkokin. Nykyisellään se kuitenkin toimi jonkinlaisena lammashakana ja muistomerkkinä.

Ensimmäinen henkilö, joka asui täällä, oli leski Thorgerður. Hän oli ainoa mainittu nainen *Landnámabókissa*. Kerrotaan, että täällä oli kirkko jo ennen vuotta 1362. Viimeinen kirkko purettiin vuonna 1914 ja viimeinen haudaus tapahtui kirkkomäellä vuonna 1950. Pitkät turvetalot ovat sijainneet vierivieressä. Paikka on ollut aina suurten luonnon mullistusten armoilla. Vuonna 1362 ja 1727 tulivuoret purkautuivat Öraefajökullin jäätikön alla ja Hlaupið-mutatulvat ulottuivat Sandfellsfjalliin asti.

Vatnajökull-jäätikön aiheuttaman jäätikkötulvat muuttavat jatkuvasti etelärannikon maisemaa ja näillä alueilla kasvillisuus on hyvin niukkaa. Vieraslajeista lupiini on valloittanut suuret alat. Jäätikkötulvat, *jökulhlaup*, syntyvät kun jäätikön alle syntyneet järvet murtavat patonsa ja yhtäkkisesti purkautuvat valtavalla voimalla. Tämä luonnonilmiö on yleinen Islannissa ja pahimmillaan se voi huuhtoa tiet ja sillat altansa. Múlavísil-joella on ollut massiivinen tulva viimeksi vuonna 2011. Arvellaan, että sen aiheutti joko geoterminen lämpö tai jäätikön alainen tulivuoren purkaus. Maisema on yhä tulvan jäljiltä aava ja musta (kuva 20).

Skeiðarásandurissa jäätikkötulvia tapahtuu usein ja se on Islannin suurin jäätikköhiekkan alue, kooltaan noin 1000 km² ja rantaviivaltaan noin 50 km. Siellä viimeisin vakava tulva tapahtui marraskuussa 1996. Vaikka nämä tulvat eivät aina liity tulivuoren purkaukseen, sen aiheutti jäätikön alainen purkaus, jonka seurauksena valtavat määrät vettä ja suuria jäävuoria (20 x 20 x 10 m) tuli alas vuoren rinnettä saavuttaen huippukorkeutensa vain 15 tunnissa. Kaksi 376 ja 176 metriä pitkää siltaa tuhoutui tulvan seurauksena (kuva 21).

Kuva 19. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kuva 20. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kuva 21. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Tällaisten tulvien jälkiä saimme katsella pitkin matkaa aina Breiðamerkursandurin (Diamond Beach) kupeessa sijaitsevalle Jökulsárlón-jääatikkölaguunille asti (kuva 22). Víkúrkirkja vihittiin käyttöön vasta vuonna 1934, mutta se sijaitsee upeassa paikassa ja hautausmaa on edelleen ylempänä mäellä (kuva 23). Islantilaisilla hautausmailla on käytetty hautakivien materiaalina niin manner-Euroopasta tuotuja kiviä kuin paikallisia kiviä. Yksi saarelle omi-

nainen hautakivimateriaali on meille Kirkjubæjarklausturissa tutuksi tullut kulmikas laavakivi (kuva 24). Ottaen huomioon saaren oman, varsin “runsaskivisen” olemuksen, huomio muualta tuoduista hautakivistä on sangen kiinnostava. Jostain syystä on täytynyt olla tärkeää kunnioittaa vainajaa nimenomaan tällaisilla vierailta, kenties kotoperäistä materiaalia arvokkaammalla tai ainakin vaikeammin hankittavalla muistomerkillä.

Kuva 22. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kuva 23. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kuva 24. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Kirkolta ja hautausmaalta näköala meren rannalle on mahtava. Rannalta löytyi hukkuneiden merimiesten muistoksi pystytetty muistomerkki. Vikin ranta on erinomainen paikka tarkastella lunneja, ja matkan aikana näimme tuhansia lintuja. Vaikuttavimmat olivat korpikohtaamiset hautausmailla. Vaikka islantilainen luonto on niukka, se kuitenkin tarjoaa erinomaiset elinot linnuille.

Koska olimme enimmäkseen ajelleet pitkin laajoja tulva- ja laavakenttiä, halusimme

kivuta myös vuorelle. Skógafossilla nousimme korkealle ja koimme pelkoa (kuva 25).

Sanna luuli putoavansa ja kuolevansa Skógafossin vesiputouksissa. Tiina koki huimausta, mikä aika ajoin pakotti ottamaan tukea maankamarasta varsinkin jyrkänteiden reunojen lähetyillä. Entisen merenpohjan asukkaiden korkeanpaikankammo, joka oli saanut alavilla mailla uinua pitkiä aikoja, siis meinasi puskea kovastikin pintaan. Onko kymmenen metrin päästä kielekkeen reunalta aivan mah-

Kuva 25. Kuvaajat: Sanna Lipkin, Tiina Väre, 2023

dollista liukua tai tulla tuulenpuuskan viskaamana lentäneeksi rotkoon, jos pysyttelee seisovassa asennossa, eikä makaa pinnanmuotojen mukaisesti? Tai vähintään kyykötä. Mutta valloitimme huipun! Polkua olisi voinut jatkaa pidemmälle, mutta aiemmin kesällä tapahtuneessa veneonnettomuudessa vahingoittunutta jalkaansa vilkaistuaan, Sanna totesi, ettemme lähtisi tarkas-

telemaan, mitä muuta olisimme voineet löytää. Paluumatkalla jo nauroimme, koska ymmärsimme, että mahdollisuutemme pudota oli lähes olematon (kuva 26). Kenenkään ei tiedetä kuolleen täällä. Mutta kaikki tuo keskittyminen ja hetkessä läsnäolo oli meille erittäin tärkeä kokemus. Voimme tehdä mitä tahansa, vaikka pelkäämme.

Kuva 26. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Litli Hruturin tulivuori oli alkanut hiljalleen purkautua juuri ennen matkaamme ja saaren tuliperäinen toiminta ylitti uutiskynnyksen myös nyt vuodenvaihteessa Sundhnúkurin tulivuoren purkautuessa. Se, että todella oleilimme Suomea epävakaammalla maankuoren alueella, näkyi esimerkiksi Geysirin maailmankuuluissa maisemissa (kuva 27), mutta realisoitui myös minimaalisen maanjäristyksen muodossa. Tiinan yöunet Skógarin lähistöllä sijainneessa hotellissa keskeytyivät, kun joku

aivan selvästi kohotti sängyn jalkopäätä ja rysäytti sen sitten voimalla alas. Ensimmäinen epäily aamuyön tunteina kohdistui henkiin tai peikkoihin, joita Islannissa tunnetusti riittää. Aamulla Skógafossin komeille vesiputouksille suuntautuneen ratsastusretken yhteydessä kävi kuitenkin ilmi, että kyse oli todellakin maankuoren liikkeistä, joiden kerrottiin todennäköisesti ennakoivan suurempaa järistystä tai purkausta milloin tahansa lähikuiden aikana. Näinhän sitten todella kävikin.

Kuva 27. Kuvaaja: Tiina Väre, 2023

Reykjavikista etelään

Reykjavikista on hyvä tehdä päiväretkiä kohti etelää. Jätimme suosituksen mutta sangen tyyriin Blue Lagoon kylpylän väliin, koska olimme löytäneet luonnontilaisia uimapaikkoja sekä paikallisille suunnattuja viihtyisiä uimahalleja. Sen sijaan vierailimme Hafnirissa, jonne rakennettiin ensimmäinen kirkko 1300-luvun alussa. Kuvan 28 kirkko rakennettiin vuonna 1861. Maat täällä eivät ole viljelykelpoisia ja kalastuksesta on tullut

pääasiallinen elinkeino. Opastaulusta luimme, että vuonna 2003 kaivauksissa löydettiin todennäköisesti noin vuodelta 900 peräisin olevan *vagur*-pitkätalon jäännökset. On mahdollista, että täällä oli maatila, mutta on myös ehdotettu, että jäännökset ovat olleet etuvartion rauniot, tukikohta saaren jatkotutkimuksille.

Krýsuvikissä ei ole jäljellä kirkosta kuin kirkkomuuri, hautakumpuja, muutama hautakivi sekä porraskiviä, sillä vuonna 1857 rakennettu kirkko paloi tammikuussa 2010. Vuosien 1929 ja

Kuva 28. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

1945 välillä kirkko oli kylän viimeisen asukkaan koti, jonka jälkeen se siirrettiin Islannin kansallismuseon omistukseen sekä rekonstruoiitiin ja uudelleen vihittiin vuonna 1964.

Reykjavik

Matkan lopuksi vietimme muutamia päiviä Reykjavikissä. Eräät Reykjavikin suuret kirkot, kuten keskustan kupeessa sijaitseva Hallgrímskirkja sekä Laugarásin alueella kallionrinteestä kohoava Áskirkja ovat ulkonäöltään sangen persoonallisia (kuva 29). Ne sopivat arkkitehtonisesti täydellisesti saaren jylhänkauniiseen profiliin. Mainittakoon, että jälkimmäisen lähistöllä sijaitsee myös loistava, mutta siltikin budjettimatkaajalle soveltuva, geotermisesti lämpiävä Laugardalslaugin maauimala. Reykjavikissä pääsee istumaan lämpimään altaaseen myös Nauthólsvikin rannalla, jonka hiekkarannalta Tiina uskaltautui talviuimarina myös kylmään mereen.

Reykjavikin vanha hautausmaa sijaitsi Víkurkirkja-kirkon vieressä kaupungin keskustassa. Ensimmäinen kirkko oli paikalla jo ennen vuotta 1200 ja viimeisin kirkko purettiin

1790-luvulla. Paikalla kuitenkin sijaitsi hautausmaa vuoteen 1838 asti, jolloin toinen hautausmaa oli jo perustettu kaupungin ulkopuolelle. Hautauksia kuitenkin tehtiin vielä satunnaisesti virallisen käytöstä poiston jälkeenkin.

Holavallagarthurin hautausmaa siis vihittiin käyttöön kesällä 1838 (kuva 30). Keski jonkin aikaa ennen kuin ihmisiä haudattiin uudelle hautausmaalle, koska taikauskon mukaan ensimmäinen sinne haudattu henkilö ei saisi rauhaa. Hänestä tulisi hautausmaan vartija, joka valvoisi hautausmaata ja ottaisi vastaan tulevia vainajia. Ensimmäinen tänne haudattu henkilö oli korkeimman oikeuden johtajan Þóður Sveinbjörnssonin vaimo Guðrun Oddsdóttir, joka haudattiin marraskuussa 1838. Hautausmaalle on haudattu noin 30 000 ihmistä ja siellä on säilynyt 223 muistomerkkiä, jotka ovat yli 100 vuotta vanhoja. Hautausmaalta löytyy Espanjan taudin muistomerkki vuodelta 1918 sekä muistomerkki ranskalaisille hukkuneille merimiehille. Ne perheet, jotka ovat ostaneet hautapaikan ennen 1930-lukua, voivat yhä haudata omaisensa tälle hautausmaalle, mutta muutoin Holavallagarthuriin ei ole mahtunut uusia hautauksia pian sataan vuoteen. Toisin kuin monet muut Islannin

Kuva 29. Kuvaaja: Tiina Väre, 2023

Kuva 30. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

hautausmaat, tämä on puutarhahautausmaa, jossa on paljon erilaisia puulajeja, joissa linnut pesivät.

Hautausmaa toi jollain tapaa mieleen esimerkiksi Hietaniemen hautausmaan Helsingissä tai Oulun Ståhleborgin, mutta hautausmaan hoidon islantilaiset vaikuttaisivat ylipäättään ottavan kotimaan kollegoitaan rennommin. Rehottavan kasvillisuuden lisäksi myöskään hieman rempallaan olevat hautakivet eivät olleet saaneet ainakaan turistille näkyvää tuomiota esimerkiksi vaarallisuudestaan. Suomessahan kal-

lellaan olevat tai muutoin särkymävaarassa olevat hautakivet on tapana merkitä ja huolenpidon puutteessa jopa poistaa.

Teimme myös huomion todella monilla haudoilla – itsepäisesti jopa suoraa hautamuistomerkin edessä – kasvavista jykevästä puusta (kuva 31). Tietty puulajit ovat olleet eri vuosikymmeninä suosittuja, 1930-luvulla suositettiin saksanpihlajia ja tuomia ja myöhemmin aina 1940-luvulle saakka koivuja, pihlajia sekä raitoja. 1950-luvulla uusina lajeina tulivat jättipoppeli ja sitkankuusi. Pihlajat ovat kaikista yleisimpiä.

Kuva 31. Kuvaajat: Sanna Lipkin, Tiina Väre, 2023

Puiden elinkaarta ei selvästi ollut hautausmaan hoidolla haluttu häiritä ja hautausmaalla vallitsi osittain villiintyneen puutarhan rauhallinen ja aikaan pysähtynyt tunnelma. Siellä kasvaa paljon sammalia ja sieniä, joista jotkut ovat myös uhanalaisia lajeja.

Pohdimme, että puiden istutus ja niiden vaaliminen puupulasta kärsivällä saarella on tarkoituksellista. Mahtaisiko niiden istutuksella olla symbolinen merkitys esimerkiksi niin, että vainajat jatkaisivat elämäänsä haudaltaan versovan puun muodossa? Erityisesti Yhdysvalloissa, mutta myös Reykjavikin hautausmaalla (kuva 30), olemme nähneet useita puunrunkoja kuvaavia kivisiä hautamuistomerkkejä. Toisaalta niin kuin ihminen myös haudalle istutettu puu joskus kuolee, ja lopulta hautausmaan puusto ja kasvisto muuttuu. Erityisesti Islannissa tällä puusymboliikalla voisi olla aivan erityinen merkityksensä, sillä tuliperäisen saaren puut ovat pieniä ja metsiä on harvassa. Puilla olisi kuitenkin tärkeä merkitys esimerkiksi saaren eroosion torjunnassa ja sitä kautta elinvoiman säilyttämisessä. Ensimmäiset eroosion merkit on kirjattu jo Landnámabókin 1300-luvun alun versioon, joka kertoo, että ”Ormur Auðgi, Herjólfurson, joka oli ensimmäinen asuttaja Vestmannasaarilla, asui Ormsstaðirissa Hamarsin alapuolella, missä kaikki on nyt eroosion kuluttamaa”. Islannin maaperän hidas eroosiokatastrofi on yhä käynnissä, ja viikinkiajalla ja keskiajalla tehdyt päätökset vaikuttavat yhä, ja rajoittavat niitä mahdollisuuksia, mitä ilmastonlämpenemisen tuoma epävarma tulevaisuus luo niin Islannin luonnon sietokyvylle kuin sosiaaliselle joustavuudelle (Dugmore et al. 2020). Eroosio muodostaa uhan myös arkeologisille jäännöksille (esim. Gylfadóttir & Vilhjálmssdóttir 2023; Hoffman 2022).

Lopuksi

Kuoleman symboliikkaa pohtiessamme totesimme matkallamme, että ääriolosuhteissa on toisaalla niukasti elämää, mutta toisaalta se antaa myös mahdollisuuden toisenlaisel-

le elämälle, joka on myös rikkaus. Ilmaston lämpeneminen asettaa haasteita jäätiköiden sulamiselle, mutta toisaalta voi mahdollistaa lajirikkaamman kasvillisuuden syntyminen. Historiallisella ajalla islantilaiset ovat eläneet pienissä maaseutukylissä, joissa on ollut pieniä kirkkoja. Kristinuskon valta on kuitenkin ollut koko kulttuurin lävistämä.

Useissa paikoissa uskoon ja kuolemaan liittyvissä tarinoissa näemme selkeitä yhtymäkohtia eurooppalaiseen kuolemankulttuuriin, josta suomalainen on meille tutuin. Kirkjubæjarklausturissa vuonna 1783 Lakin purkauksen laavan saarnallaan pysäyttäneestä pastori Jón Steingrímssonista meille tuli mieleen Kemin kirkkoherra Rungiuksen saarna, jolla hän sai sateen aikaiseksi ja pelasti seurakuntalaiset satokadolta ja nälänhädältä. Hänen muumioituneesta ruumiistaan on tullut kuuluisa, yhä uusien tarinoiden synnyttäjä sekä omien tutkimustemme kohde.

Kirkon vahvasta vaikutuksesta huolimatta perinteiset uskomukset liittyen muun muassa peikkoihin ja piiloväkeen elävät ja näkyvät yhä hautausmailla. Meille jäi epäselväksi tuliko Holavallagarthurin hautausmaalle ensimmäisenä haudatusta Guðrun Oddsdóttirista hautausmaan valvoja ja uusien vainajien vastaanottaja. Varmaa on kuitenkin se, että useimmissa länsisuomalaisissa kirkkoissa eli kirkonväkeä, manolaisia eli männingäisiä. Hailuodossa ensimmäisenä kirkkomaahan haudattiin Lauri, josta tuli kirkonhaltija. Ensimmäisenä kelloja soitettiin Kaijalle, joten hänet löysi kaiketi vanhan 1960-luvulla palaneen kirkon tapulista (Paulaharju 1914: 112–114).

Islantilaiset kirkot ja hautausmaat ovat hiljaisia paikkoja. Monissa paikoissa olimme vain me kaksi sekä kaikki haltijat, tontut ja piiloväki. Yhdessä saimme nauttia meren läsnäolosta, nähdä tuhansia lintuja ja lähimmät kaukaiset lumiset huiput. Jokaisella paikalla on oma ilmapiirinsä, pitkä historiansa ja tarinansa kerrottavanaan (kuva 32).

Kuva 32. Kuvaaja: Sanna Lipkin, 2023

Bibliografia

- Dugmore, A., Jackson, R., Cooper, D., Newton, A., Júlíusson, A. D., Streeter, R., Hreinsson, V., Crabtree, S., Hambrecht, G., Hicks, M. & McGovern, T. 2020. Continuity in the face of a slowly unfolding catastrophe: the persistence of Icelandic settlement despite large-scale soil erosion. F. Riede & P. Sheets (toim.) *Going Forward by Looking Back: Archaeological Perspectives on Socio-Ecological Crisis, Response, and Collapse*: 162–199. New York, Oxford: Bergham Books. <https://doi.org/10.1515/9781789208658-009>
- Gylfadóttir, R. G. & Vilhjálmsdóttir K. 2023. *Reykholt í Þjórsárdal: Fornleifarannsókn*. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands.
- Hannesdóttir S. 2023. The Burden of History: Kirkjubæjarklaustur and the Biography of Landscape. *Religions* 14(5): 665. <https://doi.org/10.3390/rel14050665>.
- Hoffman, S. 2023. “On the apparitions of drowned men”: Folklore and the memory of unnatural death at Haffjarðarey, Western Iceland. T. Kallio-Seppä, S. Lipkin, T. Väre, U. Moilanen & A. Tranberg (toim.) *Unusual death and memorialization. Burial, space, and memory in the Post-Medieval North*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Lucas, G. & Snæsdóttir, M. 2022. *Skálholt: Excavations of a Bishop's Residence and School c.1650-1790. Volume 1: The Site*. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands.
- Paulaharju, S. 1914. *Kuvauksia Hailuodosta*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Sveinbjarnardóttir, G. & Aldred O. 2016. *Reykholt: The Church Excavations*. Reykjavík: National Museum of Iceland.
- Pingvellir Þjóðgarður (2024). Saga. <<https://www.thingvellir.is/fraedsla/saga/>> Luettu 27.7.2024.

- Väre, T. 2017. *Osteobiography of Vicar Rungius. Analyses of the bones and tissues of the mummy of an early 17th-century northern Finnish clergyman using radiology and stable isotopes.* Acta Universitatis Ouluensis B 150. Oulu: Oulun yliopisto.
- Waage, G. 2024. Kirkjusaga Reykholts. <<https://www.snorrastofa.is/reykholtskirkja/kirkjusaga>> Luettu 27.7.2024.

Sanna Lipkin on yliopistotutkija Oulun yliopistossa ja *Muinaistutkijan* päätoimittaja. Hänen tutkimuksensa on keskittynyt tunteisiin, kuolemaan sekä lapsuuteen keskiajalta 1800-luvun loppuun.

Tiina Väre toimii tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa keskittyen arkeologisen hammasluun stabiili-isotooppisuhteiden avulla tutkimuskohteiden lapsuuden ravintoon ja olosuhteeseen. Hän on *Fennoscandia archaeologican* ja *Muinaistutkijan* päätoimittaja.